

1 Askerydsvägen, Eksjö socken (riksintresse F 47)

Kort beskrivning

Riksintresseområdet omfattar markområden i både Aneby och Eksjö kommuner. Vägen som slingrar sig fram genom ett omväxlande kuperat och till största delen öppet landskap, är en gammal häradsväg. Vägen har haft den nuvarande sträckningen i nästan 250 år, vilket ett antal milstolpar från 1779 vittnar om. I området finns en tydlig fornlämningskoncentration, vilket tyder på att människan har varit verksam i området sedan förhistorisk tid.

Den gamla häradsvägen slingrar sig fram genom landskapet, här genom byn Sälleryd.

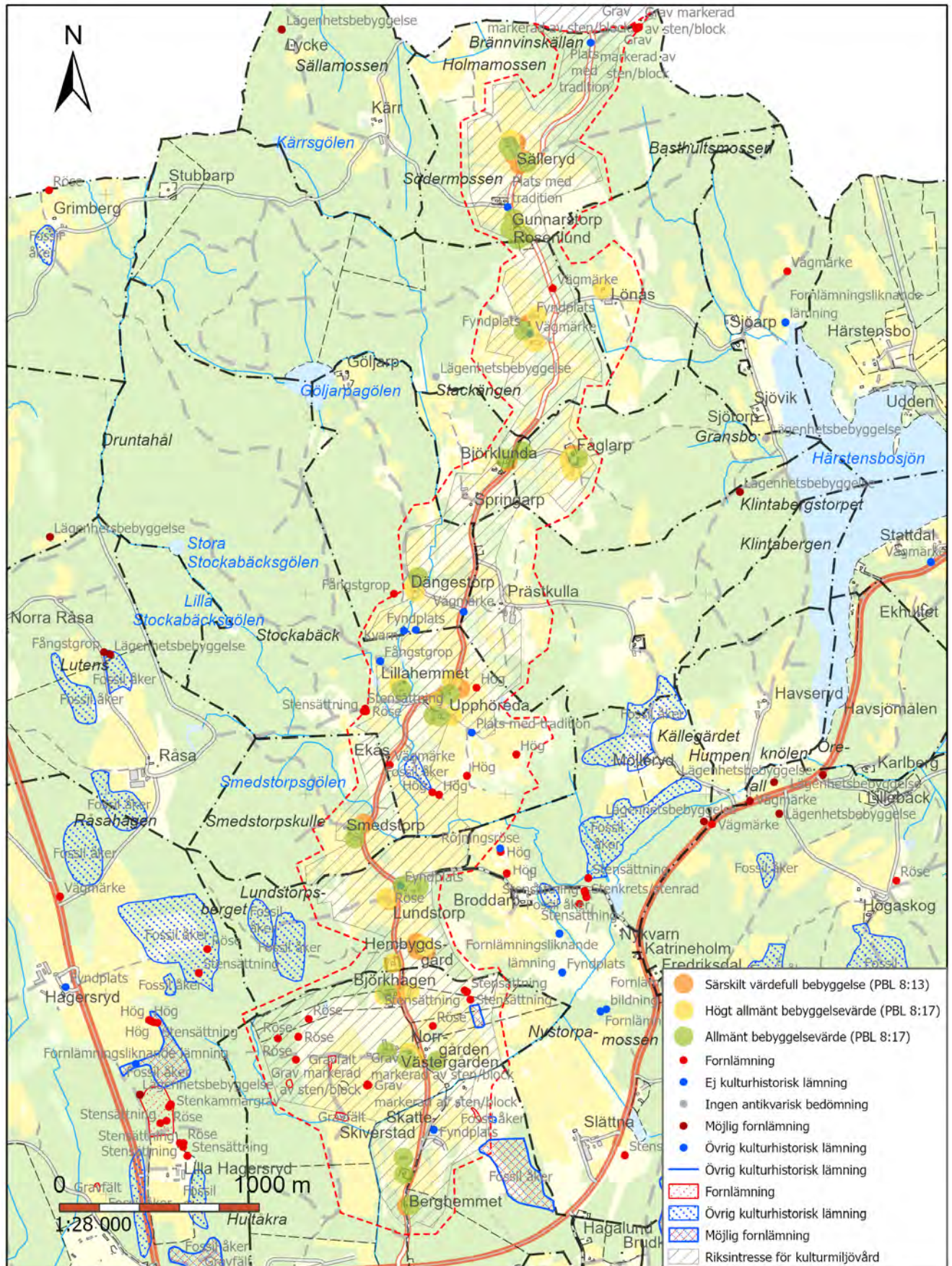
Gården i Sälleryd är ett f.d. säteri. Den nuvarande bebyggelsen är huvudsakligen från 1800-talet. (Sälleryd 1:6)

Bebyggelsen inom området ligger generellt i höjdlägen samt utmed dalgångar. Bebyggelsen har på flera håll en välbevarad 1800-talskaraktär med flera välbevarade mangårdsbyggnader och tillhörande ekonomibyggnader.

Strax söder om kommungränsen ligger byn Sälleryd, där det finns ett f.d. säteri. Mangårdsbyggnaden är en salsbyggnad från omkring 1800. Som flyglar finns två bostadshus från 1700- respektive 1800-talen. Till gården hör även ett antal äldre ekonomibyggnader, som ladugård, stall, svinhus och hönsbhus. I byn finns även ett antal bostadshus, varav två är uppförda under tidigt 1900-tal med delvis bevarad karaktär.

En knapp kilometer söderut ligger gårdarna Lutarp och Lönås, vilka båda fungerat som boställen för militär personal. Lutarp har en mangårdsbyggnad uppförd under sent 1700-tal och Lönås en mangårdsbyggnad från mitten av 1700-talet. Till gårdarna hör bodar, uthus och ladugårdar. Delar av gårdsmiljöerna ger ett bevarat intryck.

I Springarp ligger en bebyggelsegrupp alldeles intill vägen. Här finns f.d. Strömslunds missionshus (idag privatbostad) uppförd 1917, vilket framstår som välbevarat. Här finns även ett antal bostadshus från början och mitten av 1900-talet. Några hundra meter österut ligger gårdsmiljön Fåglarp med mangårdsbyggnad

Karta som redovisar det område som är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Byggnader med kulturhistoriska värden redovisas med punkter vars färg indikerar klassificeringen.

Dängestorp är en av de gårdar som ligger i en tydlig dalgång en bit från häradsvägen. Trägårdesgården som kantar tillfartsvägen bidrar till miljöns historiska karaktär. (Dängestorp 2:1)

Lundstorps hembygdsgård anlades under 1940-talet. (Lundstorp 1:6)

En av mangårdsbyggnaderna i byn Skiverstad. Huset har reveterade fasader och är uppfört på 1860-talet efter att den norra delen av byn genomgått laga skifte. (Skiverstad 4:4)

från 1800-talet, delvis moderniserad, samt ladugård, drängstuga och bod.

Därefter följer vägen ett kuperat, öppet landskapsavsnitt där gårdsmiljöerna återfinns några hundra meter från vägen. Gården Dängestorp som ligger i en dalgång väster om vägen utmärker sig som en tämligen ålderdomlig miljö med två bostadshus och en större ladugård.

I Upphöreda ligger byns två gårdar utmed vägen med två likartade mangårdsbyggnader i villastil från omkring 1920-tal och tillhörande ekonomibyggnader, bodar och uthus. Högre lövträd kantar vägavsnittet genom byn. Här finns även en torpmiljö.

Ett stycke söderut ligger Smedstorp och Lundstorp. Här finns två gårdsmiljöer utmed vägen, vilka båda ger ett tämligen förändrat intryck. En torpmiljö med ett mindre bostadshus och tillhörande uthus samt jordkällare, uppskattningsvis från tidigt 1800-tal, utmärker sig. Vägen är bitvis tämligen smal och kantas av högre lövträd av ask och bok. Hembygdsgården i Lundstorp har tre äldre bodar, varav två med utskott. Bygdegården är uppförd under 1940-talet. I Lundstorp finns även ett f.d. skolorhus (idag privatbostad) från 1918, vilket ger ett tämligen välbevarat intryck.

Skiverstad är en by i områdets södra del. Uppodlingsgraden är hög och området är en av kommunen största sammanhängande område med jordbruksmarker. Två av byns gårdar skiftades ut i samband med laga skifte 1864. Mangårdsbyggnaderna är övervägande uppförda vid mitten av 1800-talet och flera har reveterade fasader. Här finns en tydlig fornlämningskoncentration med omkring 80 fornlämningar i form av rösen, resta stenar, stensättningar i grupp, gravfält, hällkistor och en domarring. Lämningarna omspänner tidsmässigt perioden från yngre stenåldern fram till yngre järnåldern.

Längs med den tidigare häradsvägen finns flera milstenar från 1779.

Översiktlig historik

Inom området finns lämningar som vittnar om att det funnits bosättningar sedan förhistorisk tid. Fornlämningar från yngre stenåldern till yngre järnålder vittnar om den centrala roll som dessa områden haft för bygden.

Den slingrande vägen mellan Askeryd och Eksjö har långa anor. Milstolpar från 1779 och väghållningsstenar anger att vägen haft samma sträckning i snart 250 år.

De gårdar och byar som ligger längs med vägen har skiftande historik och utformning. Byarna Sälleryd och Skiverstad som är de två största byarna inom området, är kanske också de äldsta. Byarna omnämns i skift redan under 1330-talet. Flera av de övriga gårdarna och byarna har också en hög ålder. Prästkulla omnämns i skrift redan under 1380-talet och Lönås, Lutarp, Springarp, Fåglarp samt Upphöreda under tidigt 1400-tal. Flera av dessa utgör än idag en ensamgård, medan några sannolikt genom hemmansklyvningar utvecklats till byar. Dängestorp, Smedstorp och Lundstorp omnämns i skrift först under 1500-talets första hälft.

Sälleryd ombildades sannolikt någon gång under 1600-talet till ett säteri och gården fick då ett mer ståndsmässigt byggnadsbestånd. Säterier var gårdar som ägdes av adelspersoner och som var helt befriade från skatt. De nuvarande byggnaderna inom gårdsmiljön är från 1700- och 1800-talen samt tidigt 1900-tal.

Några av gårdarna inom området har tidigare fungerat som militära boställen. Lutarp har varit ryttmästarboställe för Smålands kavalleri, Lönås fänriksboställe för Kalmar Infanteriregemente och Prästkulla boställe för Kalmar regemente. Dessa gårdar blev privatägda under tidigt 1900-tal. Då var systemet med boställen förlegat och kontantlön hade införts inom militären.

Byn Skiverstad, som är den största byn inom området, och byn Upphöreda är de enda byarna som omfattats av 1700- och 1800-talens skiftesreformer. I Skiverstad genomfördes storskifte 1763 för

Mangårdsbyggnaden i Lutarp under tidigt 1900-tal. Huset är uppfört under sent 1700-tal då gården utgjorde ryttmästarboställe för Smålands kavalleri. Foto: Em D978, Eksjö museum.

Lundstorpssstugan är ett av de småskaliga bostadshus som ligger utmed vägen och som berättar om levnadsvillkoren för den mindre bemedlade befolkningen under 1800-talet. (Slättna 1:2)

Vissa partier av vägsträckningen är kantad av högresta alléträd. Här ses lövträdsallén bestående bl.a. av ask och bok i Lundstorp.

Berghemmet är ett exempel på en ålderdomlig hustyp med ett bostadsrum och en gavelfarstu. Huset är troligen från tidigt 1800-tal, men flyttades till platsen på 1880-talet. (Skiverstd 5:1)

byns Norr- och Västergårdar samt laga skifte för desamma 1865. I samband med laga skifte genomfördes även en hemmansklyvning där de två gårdarna delades upp i fyra gårdar. De nya gårdarna gavs nya lägen i byn. Skatte- och Lillegårdarna och deras marker berördes inte av dessa skiften. I Upphöreda genomfördes storskifte 1803 med syfte att fördela de två gårdarnas inägomarker. Gårdarnas bebyggelse påverkades inte.

I utkanten av byarna och utmed vägen uppstod under 1700- och 1800-talen torp och backstugor. Inom området förekommer även bostadshus för de obesuttna och den mindre bemedlade befolkningen, såsom torp och backstugor från 1700- och 1800-talen. Flera av dessa bostadshus har ännu en äldre karaktär bevarad.

Inom området finns även ett antal byggnader med mer offentlig funktion. I byn Springarp uppfördes 1917 en frikyrkobyggnad, Strömslunds missionshus, och i Lundstorp uppfördes året därpå ett skolorhus i två våningar. I Lundstorp anlades under 1940-talet en hembygdsgård dit ett antal äldre timmerbyggnader flyttades. Inom hembygdsgården uppfördes även en tvåvåningsbyggnad med samlingslokaler.

Kulturbeskrivning

Askerydsvägen är ett av de bästa exemplen i länet på en ålderdomlig vägsträckning, som ännu omges av ett öppet och väl hävdad odlingslandskap med sen 1800-talskaraktär. Väl bevarade milstolpar från 1779 samt enstaka väghållningsstenar minner om den betydelse som vägen haft som förbindelselänk mellan Askeryd och Eksjö. Utmed vägen har förekommit bosättningar sedan förhistorisk tid vilket de många fornlämningarna minner om. Fornlämningar från yngre stenåldern till yngre järnålder vittnar om den centrala roll områdena utmed vägen haft för bygden.

Odlingslandskapet utmed vägen kantas av blandskog och en mängd större odlingsrösen, stenmurar och trädgårdsgårdar samt småbrutna åkrar. Därtill kommer ännu väl hävdade ängs- och hagmarker och större bestånd av ädla lövträd, varav några bär spår efter hamling.

Bebyggelsen har på flera håll en välbevarad 1800-talskaraktär med flera välbevarade mangårdsbyggnader av par- och tvillingstugotyp. Till några av gårdsmiljöerna hör även synnerligen välbevarad timrad ekonomibebyggelse från 1700- och 1800-talen.

Inom området förekommer även mindre bostadshus i form av torp, backstugor och lägenhetsbebyggelse, övervägande från 1700- och 1800-talen. Dessa vittnar om de levnadsvillkor som den obesuttna och mindre bemedlade befolkningen hade vid denna tid. Flera av dessa bostadshus har ännu en äldre karaktär bevarad.

Väckelserörelsens framväxt kring sekelskiftet 1900 i dessa trakter manifesteras i form av det f.d. Strömslunds missionshus i Springarp. Den tidigare frikyrkobyggnaden är idag privatbostad, men har

F.d. Strömslunds missionshus stod klart 1917 och fungerar idag som privatbostad. (Springarp 1:4)

ännu sin ursprungliga karaktär bevarad. Det exteriör välbevarade f.d. skolhuset från 1910-talet har också kulturhistorisk betydelse och vittnar om socknens skolverksamhet med fasta byskolor och anpassade skolhus. Hembygdsgården i Lundstorp berättar om den vurm för hembygden som var stark under det tidiga 1900-talet.

Viktiga karaktärsdrag för det kulturhistoriska värdet

- Äldre vägsträckning med slingrande sträckning. Flera milstolpar från 1779 och enstaka väghållningsstenar. Delar av vägsträckan är allékantad.
- Fornlämningskoncentration med rösen och fyra järnåldersgravfält vid Skiverstads utskiftade by.
- Odlingslandskap med odlingsrösen och stenmurar. Ängs- och hagmarker.
- Gårdsbebyggelse med mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader från 1700- och 1800-talen, med övervägande bevarad karaktär.
- Torp- och lägenhetsbebyggelse från 1700- och 1800-talen.
- F.d. Strömslunds missionshus från 1917.
- Lundstorps hembygdsgård med samlingslokal och ditflyttade byggnader.
- F.d. Lundstorps skola från 1918.

Att tänka på

- Området är riksintresse för kulturmiljövården – F 47 Askerydsvägen och Skiverstad. Enligt miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- Fornlämningar skyddas av kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen beslutar om vad som är forn lämning och fornlämningsområde.
- Den gamla häradsvägen inom området bör värnas vad gäller

Det f.d. skolhuset i Lundstorp uppfördes 1918. Skolverksamheten lades ned på 1950-talet och sedan dess är huset privatbostad. Dess karaktär är ännu bevarad. (Lundstorp 1:5)

I byn Upphöreda finns två gårdar vars mangårdsbyggnader är uppförda under 1920-talet. Här ses huset på den norra gården, vilket har bevarat sin ursprungliga karaktär. (Upphöreda 1:2)

Milstenarna från 1779 är skyddade som fornlämningar.

sträckning, bredd och andra detaljer som hör vägmiljön till såsom milstenar, väghållningsstenar och allékantade partier.

- Alla byggnader omfattas av varsamhetskravet i plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändringar av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och bevarar dess kulturhistoriska värden. Bebyggelsens historiska struktur, skala, färgsättning och materialval ska vara vägledande vid förändringar i bebyggelsen. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- Eventuell tillkommande bebyggelse bör begränsas till enstaka tomter i anslutning till befintlig bebyggelse eller som komplementbyggnader till befintlig bebyggelse. Placering och utformning bör ansluta till lokal byggnadstradition vad gäller skala och färgsättning.
- Nya ekonomibyggnader för jordbrukets behov bör underordnas landskapsbilden och kulturmiljön.
- Det öppna odlingslandskapet har kulturhistoriskt bevarandebeskrivning. Åkerbruk, betesdrift och skötsel av landskapselement i området bör främjas.